

معرفی کتاب*
حقوق بین الملل معاهدات
(کتاب سال تشویقی ۱۳۸۰)

مؤلف: دکتر هدایت ... فلسفی استاد فرزانه حقوق بین الملل در
دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی
چاپ دوم با تجدید نظر و اضافات
ناشر: فرهنگ نشر نو - تهران ۱۳۸۳
۹۴۳ صفحه

حقوقدان بودن با تکنیسین بودن متفاوت است
به تاریخ سر کشیدن، و از مبانی تغذیه کردن، جامعه شناسی را به
خدمت گرفتن و بالاخره حوزه‌های متعدد و متنوع علوم انسانی را به
استخدام حقوق در آوردن، این رشته را پُر بارتر و برای اهل نظر اهمیت آن
را هویداتر خواهد کرد. بی تردید چنین نگاه عمیق و چند جانبه است که
نشان می‌دهد (حقوقدان بودن از تکنیسین حقوق بودن متفاوت است).
درک این نکته که حقوق چیزی بیش از مجموعه قواعد و مقررات است و
فهم حقوقی کاری بسیار فراتر از حفظ و تکرار تعداد محدودی ماده قانونی
و یا مواد معاهده‌ای است.

* دکتر سید محمد قاری سید فاطمی، دانشیار دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی.

این مهم البته در حقوق بین‌الملل معاصر که به دلیل مباحث نظری حول ماهیت آن و تفاوت‌های ظاهری و حتی گاه ماهوی آن با حقوق داخلی چارچوب و دستگاه تحلیلی متفاوتی می‌طلبد گاه اهمیت مضاعفی می‌یابد.

«حقوق بین‌الملل معاهدات» و البته نه «حقوق معاهدات بین‌الملل» اولین و موفق‌ترین کار تألیفی در این زمینه بوده که با قلم شیوای استاد فرزانه دانشگاه شهید بهشتی جناب آقای دکتر فلسفی به رشته تحریر در آمده است. فلسفی با قلمی که از یک سو ریشه در سنت زیبای فارسی روان و بی‌آلایش داشته و از سوی دیگر از مفاهیم معاصر دو زبان انگلیسی و فرانسه و گاه لاتین تغذیه کرده، کاری در خور هم برای اهل تحقیق و هم برای اهل تحصیل به ویژه برای دوره‌های تحصیلات تکمیلی فراهم نموده است.

معرفی کتابی با حجم نزدیک به هزار صفحه که البته حجم آن نه از باب اطناب ممل، که کمتر از آن ایجاز مغل بوده در چند صفحه گاه ظلم و ستمی است بر نگاشته و نگارنده، لیکن معرفی نکردن آن هم ممکن است ستمی باشد بر اهل تحقیق و تحصیل.

مؤلف پس از دو بحث عمیق و البته تحلیلی، و تفصیلی مقدماتی که در یکی به منزلت معاهده در میان منابع حقوق بین‌الملل و دیگری به مبانی تاریخی مفهوم معاهده، تعریف معاهده بین‌المللی، طبقه‌بندی معاهدات پرداخته و البته در همین بخش به خوبی با مثال‌های روشنی نشان داده که چگونه معاهده پدیده‌ای است در بند دو نظام مختلف. پیکره اصلی این تألیف ارزشمند سه دفتر نسبتاً مفصل و تحلیلی را در خود جای داده است.

در دفتر اول مباحث مرتبط با انعقاد معاهده و به تعبیر فلسفی معاهده از نظر شکل مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. و در دفتر دوم مباحثی از معاهده از قبیل اعتبار و زوال و اجرای معاهدات و یا آن گونه که خود مؤلف نامیده، معاهده از نظر محتوا مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. دفتر سوم که حاوی اختتامیه چاپ قبلی این کتاب بوده، به اختتام و تعلیق معاهدات پرداخته است، لیکن مؤلف در این چاپ جدید کار را به همین جا ختم نکرده است. ضمیمه بسیار ارزشمندی که به جرأت می‌توان آن را تألیف مستقل و انصافاً بی‌نظیری دانست به حقوق معاهدات سازمان‌های بین‌المللی می‌پردازد. نگارنده به مؤلف این نقد همدلانه را دارد که چرا کاری که خود ارزش ارائه‌ای مستقل داشت را در حد تکمله‌ای برای کار هرچند ارزشمند قبلی فرو کاسته است.

معرفی دست‌آوردها و نوآوری‌های این اثر در این مختصر قطعاً میسر نیست، لیکن از باب چشیدن و چشاندن قطراتی هر چند محدود به ذکر نمونه‌هایی اکتفا می‌کنم. در مباحث نظری مؤلف به خوبی نشان داده است که تا چه میزان حقوقدان صاحب مبنا و اهل نظر نیازمند سرکشی به حوزه‌های فلسفی است. نگارنده بعید می‌داند حقوقدان ناآشنای به کانت و هگل بتواند این گونه در مبانی تحلیلی پدیده‌ای حقوقی آن هم چنانچه خود مؤلف اشاره کرده، مهم‌ترین بحث حقوق بین‌الملل معاصر یعنی حقوق معاهدات تحلیلی سازگار و غیرمتناقض ارائه دهد، بگذریم از ضرورت اطلاع نسبت به منطق دیرپای ارسطویی. تطبیق هر چند مختصر آنچه به نام حقوق بین‌الملل اسلامی معروف است با Jus Gentium حقوق روم در کنار دیگر مباحث تاریخی و ارائه سیر تحول تاریخی حقوق معاهدات نشان

می‌دهد که مؤلف حتی در گزارش‌های تاریخی به گفته کانت نگاهی عینکی و منظردار به مسأله داشته و با یک چارچوب تحلیلی منسجم کار را پی‌گیری نموده است. ارائه اطلاعات گسترده حقوقی در کنار مباحث تطبیقی در نظام‌های داخلی کشورهای متعدد نشان از تلاش مؤلف دارد و البته مصرف‌کنندگان چون نگارنده و دیگر اهل تحقیق و تحصیل را به سر خوان آماده شده‌ای قرار می‌دهد که آشپز آن با مهارت عناصر لازم را در کنار هم چیده است.

نگارنده در پی فهرست کردن جزئیات مباحث این اثر نیست، که چنین کاری خارج از حوصله معرفی کوتاه چنین اثری است و بیشتر بحث معرفی خود را حول ضمیمه جدید التالیف این کار یعنی: «حقوق معاهدات سازمان‌های بین‌المللی» خواهد نمود. لیکن ذکر این نکته را خالی از فایده نمی‌بیند که چه بجا بود اگر مؤلف محترم در اثری چنین گسترده حول حقوق بین‌المللی معاهدات جایی برای معاهدات حقوق بشری نیز در نظر می‌گرفت. به باور این‌جانب* معاهدات حقوق بشری ماهیتی متفاوت از معاهدات متعارف حقوق بین‌المللی داشته و تحلیل متفاوت با ماهیت چنین معاهداتی پیامدهای قابل تأملی در بحث‌های مهمی همچون مسأله شرط نسبت به این معاهدات خواهد داشت که به دلیل عدم پرداختن به اولی، مؤلف محترم در مباحث مربوط به شرط از کنار دومی نیز گذشته است.

* دکتر قاری سید فاطمی، سید محمد، حقوق بشر در جهان معاصر، فصل اول بخش سوم (ص ۱۹۹-۱۷۵) تحت عنوان معاهدات حقوق بشری فضایی متفاوت و فصل دوم (ص ۲۱۰-۲۰۳) تحت عنوان مسأله شرط در معاهدات حقوق بشری.

نقطه ثقل معرفی این اثر توسط نگارنده بر ضمیمه نسبتاً کم حجم ولی پُر بار این کتاب است که جامعه حقوقی ما برای اولین بار شاهد حضور چنین اثر ارزشمندی است. «حقوق معاهدات سازمان‌های بین‌المللی» چنانچه متذکر شدم، خود ارزش ارائه یک اثر مستقل را دارد و انتشار آن به عنوان ضمیمه‌ای در کتاب حقوق بین‌الملل معاهدات گرچه در بادی امر از اهمیت ظاهری آن کاسته، لیکن خللی بر ارزش علمی آن وارد نکرده است.

هسته اصلی بحث فلسفی بر روی «معاهده وین درباره حقوق معاهدات میان دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی یا میان سازمان‌های بین‌المللی وین مارس ۱۹۸۶» است که البته ترجمه دقیق و روان این معاهده زینت‌بخش پایانی کتاب شده است. شکل و محتوای معاهدات میان سازمان‌های بین‌المللی و یا میان دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی اولین بحثی است که مؤلف به تفصیل به آن پرداخته است. این بحث در پرتو اسناد و قواعد حقوق بین‌الملل تحلیل و در پرتو آراء برخی از مراجع بین‌المللی غنا یافته است، لیکن همان‌گونه که یاد شد تحلیل حقوق معاهده ۱۹۸۶ وین نقطه ثقل این ضمیمه ارزشمند است. اهلیت سازمان‌های بین‌المللی در انعقاد معاهده، وجوه تمایز دو سند مهم حقوق معاهداتی یعنی معاهده ۱۹۶۹ و ۱۹۸۶ وین مورد بررسی و تجزیه و تحلیل حقوقی مؤلف قرار گرفته است و البته مباحث کلاسیک حقوق معاهدات بین دولت‌ها این بار در ارتباط با سازمان‌های بین‌المللی با محوریت معاهده ۱۹۸۶ وین و بسط تحلیلی آن در پرتو سایر اسناد و آرا به خامه ارزشمند مؤلف در آمده است.

در پایان بایستی اعتراف کرد که ضمیمه نمودن گزیده کتاب‌ها و مقاله‌هایی که تاکنون درباره مباحث مختلف حقوق بین‌الملل معاهدات به

رشته تحریر در آمده گنجینه ارزشمندی از منابع را در اختیار اهل تحقیق قرار می‌دهد. و البته بایستی انصاف داد که فهرست‌های متنوع اعم از علائم اختصاری، نام‌ها و موضوعات زینت‌بخش پایانی این اثر گرانبها است، گرچه جای خالی لیست اسناد بین‌المللی و آراء مورد استناد در این فهرست‌ها مشهود است.

در مجموع می‌توان گفت که کتاب ارزشمند «حقوق بین‌الملل معاهدات بین‌الملل» اثر ماندگاری است که نه محققان حقوق از آن بی‌نیازند و نه محصلان این رشته. خدا را سپاس که اهل قلم این مرز و بوم با همه دشواری‌ها و نامهربانی‌ها و نگرانی‌ها از بی‌سپاسی‌ها و دست‌بردها هنوز هم فروتنانه گرد و غبار کتابخانه‌ها را توتیای چشم خود نموده و دل و دیده خود را وقف اعتلای فرهنگ و دانش ایران همیشه پاینده می‌کنند. به جناب دکتر فلسفی این استاد فرزانه حقوق بین‌الملل و تمامی خدمتگزاران فرهنگ دوست این آب و خاک دست مریزاد گفته و چشم انتظار دیگر آثار ارزشمندشان هستیم.